

17. Stationsbyen Holeby Vækst og stilstand

Erik Møller Nielsen

Ligesom der i 1200-tallet gik en bølge over landet som skabte købstæderne, kom 600 år senere en ny bydannelsebølge, der fra 1880'erne skabte stationsbyerne. Forudsætningen for de nye byer var den ny og revolutionerende opfindelse, jernbanen. Stationsbyen og middelalderens købstæder var fælles om at danne et anderledes miljø end de ældgamle landsbyer. Landsbyerne stod for selvforsyning inden for håndværk og fødevarer, mens købstæder og stationsbyer blev udvekslingspunkter, der servicerede det omgivende landbosamfund med handel, håndværk, uddannelse og mange andre tjenesteydelser.

Men der var en vigtig forskel mellem de gamle købstæder og de nye stationsbyer. Købstadens formål havde været at centralisere han-

del og håndværk i kongeriget, mens stationsbyen fik den modsatte virkning; nemlig ved sin blotte eksistens i landdistrikterne at skabe en decentral struktur, der udviklede sognene med markedsøkonomi. Det blev efterhånden en fordel for købstæderne, der leverede de specialprodukter, som stationsbyen ikke selv kunne fremstille. En egentlig konkurrence eksisterede således ikke mellem de gamle og de nye byer.

Stationsbyen opstod samtidigt med en voldsom vækst i landdistrikternes befolkning fra 1860'erne. Den voksende befolkning kunne ikke skaffe sig en anstændig levevej på landet, fordi mekaniseringen af landbruget slog igennem med stor effekt fra 1870'erne. De overflødiggjorte karle og piger flyttede ofte til nærmeste stationsby. Faktisk opsugede de nye byer så mange unge, at udvandringen til USA omfattede langt færre fra Danmark end fra Sverige, hvor stationsbyer eller tilsvarende fænomener ikke eksisterede.

Gammel Holeby og Holeby. Byen opstod på jorden fra tre gårde, der hørte til landsbyen Gammel Holeby. Landsbyen ses i forgrunden, mens stationsbyen Holeby breder sig bagved.

Holeby. Industribyen opstod omkring Sukkerfabrikken Lolland, opført i 1873. Få år efter åbnede byens anden store virksomhed, H. Christoffersens Maskinfabrik, i dag MAN B&W Diesel Holeby. Industriområderne ligger i den østlige del af byen, mens beboelseskvarterer har udviklet sig langs den lange hovedgade. Arbejderkvarteret "Havebyen", som blev bygget til sukkerfabrikken arbejderne, ligger som en lille enklave nordøst for byen.

Holeby stationsby er en fornem repræsentant for stationsbyernes kulturmiljø. Den opstod på jord tilhørende tre gårde uden for moderlandsbyen Gammel Holeby, der nu ligger uberørt og lidt bortgemt i en lavning nær stationsbyen. Det skyldes to samtidige faktorer, at det ny Holeby rejste sig på den bare mark. Den ene faktor var sukkerroen, og den anden var jernbanen.

Det var brødrene Frederiksen på Nybøllegård uden for Holeby, som begyndte at dyrke sukkerroer på Lolland. Efter studier i Tyskland bestemte de sig for at bygge en sukkerfabrik på den fædrene gårds jord.

En vigtig forudsætning for sukkerfabrikationen var gode transportforbindelser til og fra fabrikken, så da den Lolland-Falsterske jernbane var under planlægning, men endnu ikke påbegyndt, holdt den unge landbrugskandidat Frederiksen et storslået gilde for alle med indflydelse. Han inviterede de bestillingsmænd, som udstak linien, amtmand, amtsråd, byfoged og byrådsmedlemmer fra Maribo og Rødby købstæder samt sognerådsmedlemmer. Til gildet flød vinen, og Frederiksen holdt en tale om de fordele Rødbybanens fragtkørsel ville få af den kommende fabrik.

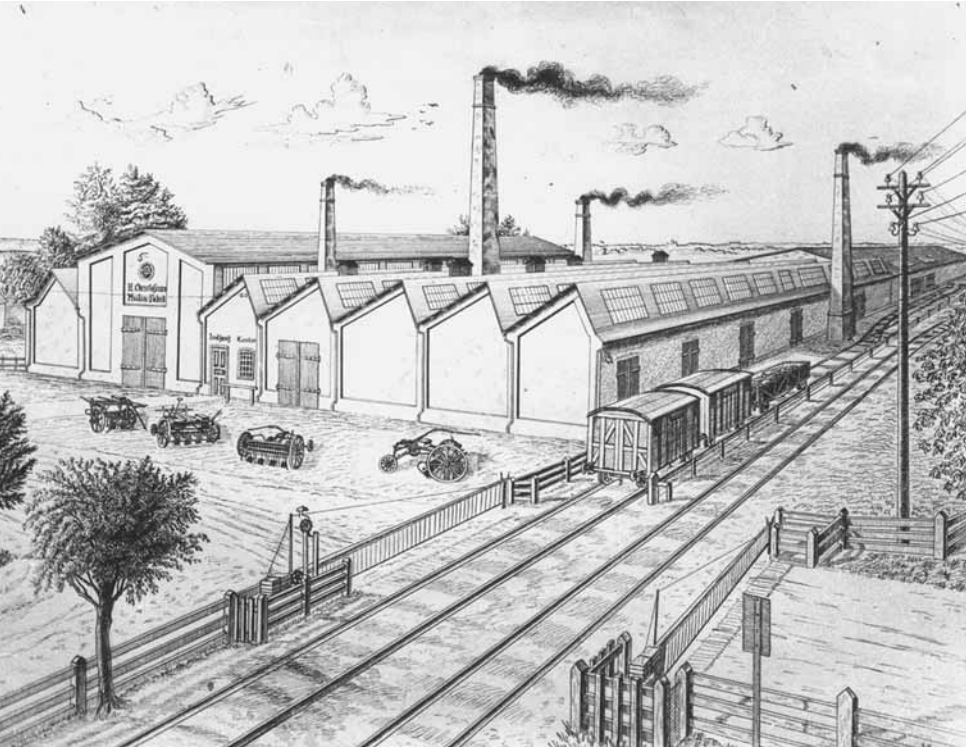
Gildet gav resultater, og den oprindelige ellers snorlige linjeføring mellem Maribo og Rødby blev ændret og gik nu i en bue ind over Nybøllegårds marker. Samtidig fik den i 1873 opførte "Sukkerfabrikken Lolland" lagt vigespor fra banen. Og det viste sig med tiden, at fragt fra sukkerfabrikken til Bandholm Havn blev Rødbybanens største indtægtskilde.

Til sukkerfabrikken blev også bygget 21 arbejderhuse nordøst for fabrikken, i dag kaldet Havebyen. De er den ældste samlede, ensartede udstykning i Holeby.

Sukkerfabrikken i Holeby. Brødrene Erhard og Johan Ditlev Frederiksen grundlagde Sukkerfabrikken Lolland. Brødrene hentede deres viden om sukkerfremstilling i udlandet, særligt Tyskland. Derfor blev fabrikken også bygget med tyske sukkerfabrikker som forbillede. Brødrene løb imidlertid ind i vanskeligheder og måtte gå i betalingsstandsning. Fabrikken blev købt af De Danske Sukkerfabrikker og fik navnet Højbygård. Den fremstillede råsukker frem til 1960, hvor den blev overtaget af De Danske Papirfabrikker. Fabrikken lukkede i 1993.

Reklame for Holeby Maskin Fabrik. I reklamen præsenteres et udvalg af Holeby Maskin Fabriks radrensere og såmaskiner, særligt fremstillet til den tunge lollandske jord.

Banen åbnede i 1874, men kun stationsbygningen, sukkerfabrikken og arbejderhusene rejste sig over den bare jord. Af Holeby var der intet endnu.

Men i årene efter kom karakteristiske bygninger til såsom forsamlingshus, kornmagasin, gæstgivergård ved stationen, kro og bryggeri. I 1890 havde Holeby stationsby 40 huse, og i 1911 var byen vokset til over 100 huse. Denne vækst skete på udstykninger af de tre udflyttede gårde, hvoraf én, Annasminde, fortsat flankerer hovedgaden og således demonstrerer, at Holeby stationsby ligger langs en oprindelig markvej fra udskiftningens dage.

Hvor sukkerfabrikken var en sæsonarbejdsplads med arbejdskraft fra flere sogne, så fik en aflægger af sukkerroedyrkingen, Christoffersens Smedje, som i dag er Holeby Dieselmotor Fabrik under MAN B&W koncernen, direkte betydning for Holebys vækst.

Smeden Hans Christoffersen arbejdede i 1872 i Højbygårds landbrug, som var forpagtet af brødrene Frederiksen. Her lærte han tidens førende landbrugsteknologi at kende. Det var lokomobilet, som var en dampdreven traktor indkøbt til pløjning, og Hans Christoffersen konstruerede en torækket radrenser, egnet til Lollands stive lerjord. Da sukkerfabrikken lukkede midlertidigt i 1877, blev han selvstændig i Godsted, og fra 1882 i Holeby.

Fundamentet i Hans Christoffersens virksomhed var lokomobiler og tærskværker, der på et par dage kunne klare måneders håndtærskning, men han byggede også

halmpressere og petroleumsmotorer. Gennembruddet kom i 1894, hvor sønnen Jens og hans kompagnon Johan Simonsen vendte hjem fra USA med knowhow om moderne landbrugsmaskiner og om serieproduktion. Med den viden omskabte de landsbysmedjen til en moderne maskinfabrik, der i 1901 gav arbejde til 10 husstande samt 14 svende og lærlinge i andre familier.

I 1902 byggede han fabrikken, hvis facade endnu i dag flankerer Holeby hovedgade. Den blev udvidet i 1909 og var på den tid byens

Huse på Østervej. Den langstrakte hovedgade i Holeby er kendetegnet ved små og tætliggende enfamiliehuse.

Holeby Dieselmotor Fabrik. Sukkerfabrikken ansatte smeden Hans Christoffersen til at tage sig af roebøndernes redskaber og maskiner. Hans Christoffersen begyndte selv at fremstille særlige landbrugsredskaber. I 1898 supplerede han produktionen med petroleumsmotorer, og fra 1910 fremstillede hans fabrik dieselmotorer under navnet Holeby Dieselmotor Fabrik. I 1916 blev fabrikken et datterselskab under B & W, som i 1980 solgte den videre til den tyske fabrik MAN. Fabrikken måtte lukke produktionen i 2004. Nye tider er imidlertid på vej. MAN B & W har for nylig etableret en industri- og erhvervspark på stedet, et slags virksomhedshotel med adgang til produktion, lager og administrative faciliteter.

største byggeri. Også maskinfabrikken var helt afhængig af jernbanen, og der blev ført et sidespor ind i fabrikkshallerne. Hovedproduktet blev nu petroleumsmotorer, og i 1911 levede 35 husstande og 31 svende og lærlinge af fabrikken.

Fabrikkenes produkter var kendt langt uden for Holeby, idet man i 1910 var begyndt at producere de moderne dieselmotorer til elværker rundt om i stationsbyer og købstæder. Den endnu mere krævende produktion af driftsikre skibsdieselmotorer begyndte allerede i 1913, hvor en Holeby skibsdiesel blev installeret i stålskonnerten Phønix af Thurø. Desuden var fabrikken den første, der i Danmark byggede motorer til jernbanens motorvogne, vistnok af diesel-elektrisk type. I 1916 blev fabrikken solgt og omdannet til aktieselskab med B&W som hovedaktionær.

I dag konserverer Holeby de væsentligste ældste træk af egenarten i en stationsby. Men også udviklingen indtil tiden omkring 1960 er uspolet, og byens nyeste udvikling med parcelhuskvarterer, skole og hal er repræsenteret. Det ligger mod vest, men på nye ud-

styknings, uden for den således helhedsbevarede og i øvrigt meget langstrakte stationsby.

Motorfabrikkenes nyere udvækster, de hvide haller, er tilføjet bag den gamle fabrik fra 1902 uden at have forstyrret og opslugt det oprindelige, gamle miljø. Samtidig er de hvide haller bygget til på marken i en organisk, sammenhængende proces, der ligner byens tidligste væksthistorie.

Holebys bymiljø er primært enfamiliehuse, fordelt jævnt og ensartet langs én lang gade, der fastholder indtrykket af nybyggerby, et indtryk der forstærkes af de skarpe grænser mellem byen og de omgivende marker; det er som om husene netop har erobret marken i går. Også husrækkernes arkitektur har et enhedspræg med kun ganske få nye bygværker, der springer ud af kronologien.

Sukkerfabrikken ligger også som oprindeligt på nogenlunde bar mark og med aflæsningspladsen bevaret, dog uden transportbåndet. Dens karakteristiske bygninger med gavle muret i røde og gule sten er selve mindesmærket og symbolet på Lollands største landbrugsindustrielle eventyr.

Kulturmiljøet

Holeby er et forgrenet kulturmiljø med Gammel Holeby, Holeby Stationsby og Havebyen. I Gammel Holeby ses landsbytræk, mens Holeby Stationsby udviser købstadstræk med forsamlingshus, købmandsgård, station og bygninger i provinsbyarkitektur. Havebyen ligger som en afgrænset og ensartet udstykning for sig i kanten af Holeby. Det var knowhow om maskinindustri, der skabte ny produktion i stationsbyen og gav identitet til bysbørnene. Nye parcelhuskvarterer med sportshal lagde lag på lag uden om stationsbyen og efterlod samtidig denne relativt uberørt. Holeby er sårbar overfor truslen om rømning af industri, der kan lægge midtbyen øde. Det er rette tid at inddrage borgerne i bevarelse af Holebys kulturmiljø.